

על ארגון העבודה הסוציאליסטי -

לקראת טיפוח היזם הסוציאליסטי

:: אודי מנור

העמותות יש שני מאפיינים מרכזיים: אחד - תלותה המוחלטת של כל עמותה בתרומות; השני - מרכיב ההוצאה המרכזי של כל עמותה הוא משכורות. מה בעצם יש לנו כאן (ובכוונה אני מתעלם לחלוטין מהצד הערכי הרעיוני והמשימתי של העמותות)? העברת כספים מגורם 'כלכלי' לטובת גורם המשלם משכורות לאנשים העוסקים בפעולה ציבורית 'חברתית'. ממעוף הציפור הכלכלית - פוליטית יש לומר בפשטות שהכסף, כלומר המשאבים לפעולה 'החברתית' נמצא ב'מערכת'. כלומר קיימים משאבים לפעולות חברתיות מסוגים שונים מרווחה ועד תרבות, אלא שהם מחולקים באופן פילנתרופי ולא פוליטי. מסקנה מתבקשת היא שעקרונית, כל הפעולה 'החברתית' הזו יכולה להיעשות באופן ציבורי פוליטי ולא רק באופן ציבורי פילנתרופי. זאת אומרת - הכספים, הקיימים במערכת, היו יכולים להגיע למערכות המדינתיות במיסוי על פי קריטריונים מדינתיים, והמערכות המדינתיות היו יכולות לחלק אותם על פי קריטריונים מדינתיים. אבל המצב הוא לא כזה - הכספים מגיעים ממי שתורם והוא זה שבוחר כמה כסף לתת ולאן ילך הכסף.

כיון שהכסף קיים ועובר למטרות חברתיות צריך לשאול מדוע הוא מועבר בצורה זו ולא בצורה אחרת. אם לקבל את הסבריהם של בעלי הממוך, הרי שאת מדיניותם הם מצדיקים בטענה שכספי ציבור "מנוהלים באופן לא יעיל". לפני שאנו קופצים מכסאנו ומותחים ביקורת על הביקורת הזו, כדאי שנשים את הטענה הזו בהקשר היסטורי רחב: מדובר למעשה בשאלת השאלות של ארגון העבודה, היסוד המהותי ביותר של המציאות הכלכלית המודרנית.

ארגון העבודה והיזם

מי שמכיר קצת את הדיונים והעיונים בהתפתחותה של 'ציויליזציית חלוקת העבודה המשוכללת' בה אנו חיים (למשל: סמית, מארקס, וובלן, וובר, קיינס, ביכלר), יודע שעקרון

על מצבנו בעידן 'הקפיטליזם המאוחר' אפשר ללמוד בכל מיני דרכים. קצות הקרחון שאנחנו מביאים כאן למשל, מספקים חומר למחשבה ודוגמאות עצובות למכביר על עיוותיו, עוולותיו, ומרכיביו המגוחכים של הזמן בו אנו חיים ועל השקרים המאפיינים אותו. אבל זה לא מספיק. מדי פעם אין ברירה אלא לעשות מאמץ עיוני ושיטתי להסברת העולם הזה, בכל פעם מנקודת מוצא שונה, גם אם במסגרת מצומצמת של 1500 מלים. נקודת המוצא של מאמר זה תהיה מוכרת לרובנו: עולם העמותות. מכיוון שרובנו מכירים היטב עולם זה - לא מעטים מאיתנו מתפרנסים ממנו, וכתב העת הזה לא יכול היה להתקיים בלעדיו - הרי שזו יכולה להיות נקודת מוצא נוחה וטובה להבנת כמה דברים על החיים שלנו בכלל.

העמותות ישמשו לי כדי לחזור להבחנה שכבר שימשה אותי בכמה וכמה מאמרים: ההבחנה בין גישה ציבורית פוליטית לגישה ציבורית פילנתרופית. כפי שהצעתי כמה פעמים, השאלה היא לא 'האם' יש לחשוב באופן ציבורי אלא 'איך'. מעולם העמותות ומההבחנה בין "איכויות" של חיי ציבור, אעבור למושג 'ארגון העבודה' ולמושג 'היזם', שני מושגי מפתח בהבנת המציאות המודרנית של כלכלת-חלוקת-עבודה או במושג המוכר יותר - 'כלכלת שוק'. כל מי שמכיר את עולם העמותות, יודע שלרוב

אפשר להשוות בין יפן, פינלנד וישראל לבין סעודיה, איראן ונצואלה. בשלוש הראשונות אין משאבים אך יש כלכלה מפותחת (וגם דמוקרטיה), בשלוש האחרונות יש משאבים אך אין כלכלה מפותחת (וגם דמוקרטיה).

ארגון העבודה הוא שעושה את ההבדל בין גוש מתכת לבין 'מרכבה ללא סוסים'.

**יזם אחד מחליט על הדרך בה
נעבוד ויזם אחר מחליט על
הדרך בה נקבל חינוך-תרבות-
רווחה ושני היזמים מתואמים
ביניהם.**

**האם לנצח תאורגן עבודתם
של הרבים בידי מעטים, או
שמא ייווצר סוף סוף תהליך
(או ימשך סוף סוף תהליך
שנקטע בדור האחרון), בו
הרבים לוקחים חלק ב'ארגון
עבודתם'?**

המתועש כולו), גואל אדרבא, שני הגורמים הללו השכילו ליצור ביניהם את האספרנטו של היוזמים שמצביע על הרציונליות שלהם. הבקשות של יום העמותות מנוסחות בשפת מושגיו של מי שהצהיר על כוונתו להפריש חלק מהמשאבים שצבר לכאורה בזכות יכולתו "לארגן את עבודת הייצור" "הכלכלית" באופן רציונלי: שקיפות, יעילות, תועלת-עלות, לוח זמנים, מטרות, יעדים, כלים, מדידה, ביקורת.

אלא שבנקודה זו הדיון במציאות האנושית מחייב אותנו לחזור לגורם השלישי: 'הנוקקים'. אלו בהכרח הרוב הגדול. אופן "ארגון עבודתם" הוא-הוא העושה את ההבדל בין איראן להולנד. אופן "ארגון עבודתם" הוא בהכרח ציבורי בגלל היותם רבים. "ארגון עבודה פילנתרופי" שומר את 'היזמות' והארגון קרוב לחזה של התורם ושל העמותה: יזם אחד מחליט על הדרך בה נעבוד ויזם אחר מחליט על הדרך בה נקבל חינוך-תרבות-רווחה ושני היזמים מתואמים ביניהם. 'ארגון עבודה פוליטי' לעומת זאת מניח שבתרמילו של כל אדם קיים שרביטו של היוזם ולכן הוא יכול להשתתף באופן פעיל בארגון העבודה.

כל שנותר הוא לבחור עקרונית בין ארגון עבודה ציבורי פילנתרופי בו המעטים שיש להם את האמצעים מחליטים בשביל הרבים, לבין ארגון עבודה ציבורי פוליטי בו הרבים משתתפים בהחלטות על חייהם, על ארגון העבודה שלהם. חזרתה של הפילנתרופיה בפריחת העמותות, בעשרים ואפילו ארבעים השנים האחרונות, מעלה את השאלה: האם לנצח תאורגן עבודתם של הרבים בידי מעטים, או שמא ייווצר סוף סוף תהליך (או ימשך סוף סוף תהליך שנקטע בדור האחרון), בו הרבים לוקחים חלק ב'ארגון עבודתם'?

המפתח להבנת התהליכים המורכבים שלה הוא לא 'כסף', או 'משאבים טבעיים', אלא היכולת לארגון רציונלי של העבודה.

דוגמאות לעניין זה לא חסרות. כך, כבר משלהי המאה ה-15 חלבה ספרד מאמריקה הלטינית עשרות אלפי טונות של זהב וכסף (החומה, לא האבסטרקציה שאנו מחזיקים בכיסנו או בחשבונות שלנו). למרות השפע הזה, ספרד לא עברה תהליך משמעותי של מודרניזציה עד למעמקי המאה ה-19. 'משאבים טבעיים' - ברוסיה יש בשפע: פחם, נפט, ברזל, אורניום, נחושת, מים, אדמה. גם היא לא עברה תהליך משמעותי של מודרניזציה עד למעמקי המאה ה-19. כך אפשר להשוות בין יפן, פינלנד וישראל לבין סעודיה, איראן וונצואלה. בשלוש הראשונות אין משאבים אך יש כלכלה מפותחת (וגם דמוקרטיה), בשלוש האחרונות יש משאבים אך אין כלכלה מפותחת (וגם דמוקרטיה). ההבדל ב'עושר העמים', אם להזקק לכותרת חיבורו של אדם סמית, נוצר אפוא בשל אופן ארגון העבודה ולא בזכות משאבים טבעיים מסוג זה או אחר.

דוגמא פשוטה לחשיבות 'ארגון העבודה' עשוי לספק לנו כל מוצר טכנולוגי, כמו מטוס, מכונית או מחשב. מה יש למשל במכונית? 90% ברזל, 10% חומרי פלסטיק למיניהם. 'ארגון העבודה' בא לידי ביטוי באופן בו חלקי המתכת והחומרים מתייחסים זה לזה: הבוכנה בתוך הצילינדר, הדלק (או הגז) והאוויר בתוך המאייד, המים בתוך המקרן, החשמל בתוך המצת, השסתום ביחס לגל הזיזים, וכל אלו - תא השריפה, תערובת הדלק (או הגז), הניצוץ והדחיסה זה ביחס לזה. בקיצור, ארגון העבודה הוא שעושה את ההבדל בין גוש מתכת לבין 'מרכבה ללא סוסים'.

ארגון העבודה עושה גם את ההבדל בין סתם 'כסף' או 'משאבים טבעיים', לבין 'עושר העמים'. ומי יוצר את ההבדל הזה? מי הוא 'מארגן העבודה' הרציונלי? פעם הוא היה ה'ממציא', פעם 'מהנדס', פעם 'איש אשכולות רנסאנסי', פעם 'גאון', פעם 'מטורף' אבל תמיד תמיד 'יזם'.

איך כל זה קשור לעמותות?

נחזור שוב לעולם העמותות, הכולל שלושה צדדים של עניין אחד: הנוקק, התורם והמתווך. נתעלם לרגע מהנוקק (אל תדאגו, לא נוניח אותו, נשוב אליו בהמשך), ונדון בתורם ובמתווך במונחים של 'ארגון העבודה'. לכאורה כפתור ופרח: גורם אחד 'מייצר כסף' באופן רציונלי, גורם אחר 'מחלק' אותו באופן רציונלי, ובא לציון (ולעולם

קצה הקרחון

אם ב'הארץ' נפלה שלהבת...
העובדה שרכבת הפרטות של משרד האוצר שועטת קדימה היא בגדר חדשה ישנה. כוונת האוצר להפריט את החברה הממשלתית למתנ"סים, על פעילותה החברתית הייחודית והחשובה, לא ממש מפתיעה. הגיבוי הפוליטי למהלך מצד שרים וחברי כנסת מכל קצות הקשת לא ממש מאלץ את גבותינו להתרומם בפליאה. מאמר מערכת של עיתון הארץ המתנגד נחוצות למהלך ההפרטה של המתנ"סים וטוען שיש גבול להפרטה - זה בהחלט יחידש מעניין: "הפרטה היא שיטה טובה ונכונה לתחומים שבהם יש לצרכן יתרון המתבטא ביכולת בחירה. יתרון זה אינו מצוי בידי מי שמוגדרים כצרכני חינוך, בריאות ורווחה, ופחות מכל בידי העשירנים החלשים, ששירותים אלה טופחו כדי לחלצם ממצב מתמשך של תלות כלכלית וחברתית [...] תמהיל הפעילויות עלול להשתנות לרעה: פעילויות 'גבוהות', המאפשרות לילדים ונוער מהשכבות החלשות להיפתח לגירויים תרבותיים וחינוכיים החסרים בבתי הספר, ייעלמו, ואת מקומן יתפסו פעילויות פופולריות, על פי העיקרון המשכפל את עצמו בשיחירי הטלוויזיה בערוץ 2 [...] מתברר כי ההפרטה יצרה מנגנון של אי-יעילות - חלק מהכסף המשולם תמורת הפעילות עובר לרווחי הבעלים (כמו משכורות העתק של מנכ"ל עמותות לחלוקת מזון), וצמצום תקציבי ההפעלה נעשה ישירות על חשבון מגוון הפעילויות". אין זה ציטוט מ'חברה' אלא ממאמר המערכת ב'הארץ'.

חולשותיה של היוזמות הפוליטית

ארגון עבודה ציבורי פילנתרופי מכוון מעצם מהותו, מלכתחילה, עוד לפני מתן התרומה הראשונה, למה שמכונה רווח כלכלי. לעומתו, ומעצם מהותו, ארגון עבודה ציבורי פוליטי מכוון למה שמכונה רווח פוליטי. 'היזם' הכלכלי מחפש עוד ממון, דרכו ישיג אם ירצה, עוצמה חברתית ופוליטית גם יחד. לעומתו, 'היזם' הפוליטי חייב לחפש עוד תמיכה ציבורית, אותה הוא חייב להפעיל לשם קידום מדיניות חברתית וכלכלית כזו או אחרת. היזם הפוליטי יכול להתחמק מהשענות בלעדית ולא נוחה על תמיכת הציבור שרובו מנותק מהחשיבה והמעש הפוליטיים. לשם כך הוא חייב בהכרח להשען על היזם הכלכלי.

אכן, מדובר בבעיה רצינית. הקלות בה הצליחו ממשלות רבות בעולם המתועש כולו לפרק או לפחות להחליש מהותית את מדינת הרווחה ולהנהיג מדיניות כלכלית-פוליטית גרסביית ופילנתרופית, נעוצה לא רק בהשקפת עולמם של אישים כגון קיסינג'ר, מילטון פרידמן, תאצ'ר, רייגן, שטרסלה, ברק ונתניהו, אלא בחולשה המהותית של הדמוקרטיה. חולשה זו נובעת גם מהקלות בה יכול הפוליטיקאי להשען על היזם הכלכלי ולתת לו את שהוא מבקש. אבל החולשה נובעת מעוד שני מימדים ברורים: האחד – חולשתו של הפוליטיקאי הממוצע לראות אל מעבר לקצה האף של הבחירות הקרובות, חולשה העומדת עקרונית ומהותית כנגד הרציונליות הדרושה ליום הפוליטי (שכן לא תתכן יוזמות פוליטיות ללא שיקולים של טווח בינוני וארוך). הגורם השני הוא ויתור של רוב הציבור על מושגים כמו 'יוזמות', 'ארגון עבודה', 'רציונליות' וכדומה מתוך מחשבה שאלו מושגים 'כלכליים' בכלל ו'קפיטליסטיים' בפרט.

להשתלט בחזרה על מושגי מפתח

גם מדינת רווחה מחייבת 'יזם', 'ארגון עבודה' ו'רציונליות'. קל וחומר שחברה אוטופית הבנויה על פדרצייה של קהילות אנרכיסטיות מחייבת המון 'יזמים' המארגנים את עבודתם באופן של רציונליות חברתית וכלכלית. הקוץ הגדול של מדינת הרווחה, של הקבוץ הישראלי, של הקואופרציה בעולם המתועש כולו, של איגודי העובדים במאה השנים האחרונות ובקיצור של כל יוזמות חברתית למטרות מיקסום הרווחה ולא מיקסום הרווח, היה ועודנו יכולת הארגון של היזמים בשלב השני – לאחר כינון המערכת.

היזם הפוליטי יכול להתחמק מהשענות בלעדית ולא נוחה על תמיכת הציבור שרובו מנותק מהחשיבה והמעש הפוליטיים. לשם כך הוא חייב בהכרח להשען על היזם הכלכלי.

גם מדינת רווחה מחייבת 'יזם', 'ארגון עבודה' ו'רציונליות'.

לא יהיה זה מוגזם לטעון שיזמי 'דור שני' לא הצטיינו בדרך כלל ביכולת הארגון. במדינת הרווחה היו אלו פקידי הממשל למיניהם. חלקם מצוינים, מצטיינים ומועילים. אבל חלקם האחר הולם את דימויים הציבורי: "שותי תה", "קיימים בשביל להתקיים", "באים לעבודה ולא לעבוד". אלה לא אפשרו ארגון רציונלי של מדינת הרווחה. בקיבוץ הישראלי היו אלו 'התקנוניסטים' למיניהם. אלו חשבו וממשיכים לחשוב, שבאמצעות נוסחאות נוקשות הם יצליחו להשתלט סוף סוף על 'הברדק' הנובע מהדינמיות האנושית, ומהרעיון המזורז לפיו "לכל אחד לפי צרכיו". בקואופרציות השתלטו האגואיסטים על ההגה, ובאיגודי העובדים היו אלו הגורמים הכוחניים וצרי האופק, והדברים ידועים.

יש להודות באמת היסטורית זו. אבל לא צריך ליפול מהכסא – האלטרנטיבה הרי גרועה בהרבה. אם במקום בירוקרטים של מדינת רווחה אנו מקבלים המון הולך וגדל של בני מעמד בינוני ונמוך נשחק, המקבל שרותים על פי קודים של "יוזמות" קפיטליסטית-פילנתרופית, הרי שלא קידמנו את האנושות לשום חוף מבטחים. אם במקום מדינת רווחה קיבלנו מדינת כל דאלים גבר; אם במקום קיבוץ קיבלנו "קיבוץ" שהוא כזה רק בשמו, אך במהותו הוא זירה למאבק אלים, אגוצנטרי, קטנוני ומביש על משאבים הרי ששוב לא קידמנו את החברה לשום מקום; אם במקום קואופרציות קיבלנו תאגידים של בעלי מניות הלכנו אחורה ולא קדימה; אם במקום ועדי עובדים קיבלנו 'שוק עבודה גמיש' וחברות כוח אדם – היזמים הפילנתרופיים לא הטיבו את מצבה של המערכת שאורגנה בצורה הפוליטית!

דרושים יזמים

ארגון חברתי רציונלי של העבודה, הרווחה וההוגנות האנושית דורש יזמות. היזם הסוציאליסטי, להבדיל מעמיתו הקפיטליסטי, לא יהיה עסוק במיקסום הרווח שיאפשר לו למקסם עוצמות חברתיות בזכות עמדות כוח פילנתרופיות המממשות עצמן דרך עמותות הפועלות על פי מונחיו ודפוסיו. היזם הסוציאליסטי חייב יהיה להיות ממוקד בדרכים לארגן את עולם העבודה והרווחה כך, שימוקסמו העוצמות האישיות של כל אדם ואדם לשלוט בחייו. מיקסום כזה מחייב חיוק של מערכות ציבוריות דווקא. במלה אחת, יזמות סוציאליסטית היא בהכרח פוליטית. היא חותרת ליצירת פוליטיקה המקדמת דמוקרטיזציה של הכלכלה ושל החברה גם יחד.